

Å, ä och ö: de tre bokstäverna sist i alfabetet

Berättelse

Tre bokstäver längst bak

Det svenska alfabetet har 29 bokstäver. De första 26 känner många igen från andra språk, men längst bak, efter z, kommer tre extra bokstäver: å, ä och ö. De står alltid i samma ordning – först å, sedan ä och sist ö. För den som är ny i Sverige är de ofta de mest ovana bokstäverna, bland annat för att de sällan finns på tangentbord i andra länder.

Egna bokstäver, inte bara prickar

Många tror först att å, ä och ö bara är ett a eller ett o med en prick eller en ring ovanför. Men i svenskan är de egna, riktiga bokstäver med sin egen plats i alfabetet och sitt eget ljud. Det märks tydligt om man byter ut dem, för då kan ordet få en helt annan betydelse. Orden “hal”, “häl” och “håll” är till exempel olika ord. Därför är det inte rätt att skriva ett vanligt a eller o i stället för å, ä och ö.

Därför behövs de

Varför har svenskan fler bokstäver än många andra språk? Förklaringen är att svenskan har många vokaler. Det latinska alfabetet, som flera europeiska språk bygger på, har fem vokaler. Svenskan har nio: a, e, i, o, u, y, å, ä och ö. Eftersom det finns fler vokalljud i svenskt tal behövs också fler bokstäver för att kunna skriva ner ljuden. Här är det bra att hålla isär två saker: ljudet som man säger och bokstaven som man skriver. Det sägs att flera av vokalljuden uppstod långt innan bokstäverna kom till i skrift, men ljudens historia och bokstävernans historia är inte samma sak.

En lång historia

Bokstäverna är gamla. Å och ö fanns redan i den första tryckta boken på svenska, från år 1495. Bokstaven å syns i tryck lite senare, år 1526, bland annat i Nya testamentet. Från början såg de annorlunda ut än i dag. Å skrevs som ett a med ett litet e ovanför, ö som ett o med ett litet e ovanför och å som ett a med ett litet o ovanför. Med tiden blev de små bokstäverna ovanför till de prickar och den ring som vi ser i dag.

Olika i olika länder

Andra språk som använder samma tecken gör inte alltid likadant. I svenskan står å först av de tre bokstäverna, men i danskan och norskan står å allra sist i alfabetet. En förklaring är att å infördes mycket tidigare i svenskan än hos grannarna. I Danmark och Norge skrev man länge dubbel-a (aa) i stället för å. Norge började använda bokstaven å år 1917 och Danmark först år 1948. Att tre bokstäver står “sist” är alltså en svensk konvention, och i andra språk kan ordningen vara en annan.

Bokstäver som ändrar sig

Det svenska alfabetet har inte alltid sett ut som i dag. Så sent som år 2006 blev w en egen bokstav, i den trettonde upplagan av Svenska Akademiens ordlista (SAOL). Innan dess hade alfabetet 28 bokstäver, och w sågs som en variant av v. Det visar att ett alfabet kan förändras över tid.

Många svenska namn innehåller å, ä eller ö, till exempel Åsa, Örjan och Görel. Det kan bli krångligt när ett sådant namn ska skrivas in i datorer eller resedokument i andra länder, där bokstäverna inte alltid finns. Då måste de ofta ändras. Ibland blir det a och o, ibland skrivs de på ett annat sätt. Det finns ingen enda fast regel, så hur det går till kan variera från fall till fall. För den som har å, ä eller ö i sitt namn är det därför bra att veta att stavningen kan se olika ut utomlands.

Ett språkligt skämt

Till sist finns ett känt och lite skämtsamt exempel som många svenskar tycker om: meningen "I åa ä e ö", som betyder "I ån är en ö". Den brukar tas upp som ett roligt exempel på dialekt och korta ord. Men det är ett språkligt kuriosum, inte en regel för hur man skriver standardsvenska. Det visar ändå hur mycket de tre små bokstäverna kan göra i ett språk.

Ordlista

ORD	FÖRKLARING
alfabet	alla bokstäver i ett språk i en bestämd ordning
ovan	inte van vid; ny och okänd
vokal	en ljudbokstav, till exempel a, e, i, o, u, y
egen	som hör till sig själv; inte en del av något annat
betydelse	vad ett ord eller en sak betyder
latinsk	som hör till det alfabet många europeiska språk bygger på
tryckt	gjord i en tryckpress, alltså i en riktig bok
infördes	togs i bruk; började användas
konvention	en vana eller regel som man kommit överens om
upplaga	en version av en bok som ges ut vid en viss tid
variant	en form av något; en variant av v betyder nästan samma som v
resedokument	papper man behöver för att resa, till exempel ett pass
kuriosa	en rolig och ovanlig detalj; något kul att veta

Läsförståelsefrågor

1. Hur många bokstäver har det svenska alfabetet i dag?
 1. 26 bokstäver.
 2. 28 bokstäver.
 3. 29 bokstäver.
2. Vad menar texten med att å, ä och ö är “egna bokstäver”?
 1. Att de bara är ett a eller o med en prick eller en ring.
 2. Att de är riktiga bokstäver med egen plats och eget ljud.
 3. Att de bara används i namn.
3. Varför har svenskan fler bokstäver än många andra språk?
 1. För att svenskan har många vokaler och vokalljud.
 2. För att svenskar tycker om långa alfabet.
 3. För att andra länder bestämde det.
4. Vad betyder ordet “infördes” i texten om bokstaven å i Norge och Danmark?
 1. Att bokstaven togs bort.
 2. Att bokstaven började användas.
 3. Att bokstaven blev förbjuden.
5. Stämmer påståendena med texten? Svara **ja**, **nej** eller **det står inte i texten**.
 1. Ä och ö fanns redan i en tryckt bok från 1495.
 2. I svenskan står å först av de tre extra bokstäverna.
 3. Å, ä och ö är de vanligaste bokstäverna i svenska texter.
6. Stämmer påståendena med texten? Svara **ja**, **nej** eller **det står inte i texten**.
 1. W blev en egen bokstav i svenskan år 2006.
 2. Det finns en enda fast regel för hur å, ä och ö ändras utomlands.
 3. Danmark började använda bokstaven å senare än Norge.
7. Beskriv med egna ord hur ä, ö och å skrevs från början, förr i tiden.
8. Texten säger att man bör “hålla isär” ljudet man säger och bokstaven man skriver. Förklara med egna ord vad det betyder.
9. Varför kan det vara ett problem att byta ut å, ä och ö mot ett vanligt a eller o? Svara med stöd i texten.
10. Om meningen “I åa ä e ö” skriver texten att den är ett “språkligt kuriosa, inte en regel”. Vad vill texten visa med att skriva så?

11. Texten berättar att w blev en egen bokstav först 2006. Vad säger det om hur ett alfabet kan vara, tror du?
12. Varför kan det vara bra att veta att namn med å, ä eller ö kan stavas på olika sätt utomlands? Tänk på någon som ska resa eller flytta.

Diskussionsfrågor

- Hur ser alfabetet ut på ditt språk? Finns det extra bokstäver, tecken eller vokaler som inte finns i svenskan?
- Texten säger att å, ä och ö ändrar ett ords betydelse. Finns det ljud eller tecken på ditt språk som fungerar på samma sätt, så att ett litet byte ger ett nytt ord?
- W blev en egen bokstav i svenskan så sent som 2006. Tror du att alfabet borde kunna förändras, eller ska de vara likadana för alltid? Motivera.
- Många namn med å, ä eller ö måste ibland ändras utomlands. Hur tror du att det känns för en person vars namn stavas "fel" i andra länder?
- **Skriv (6–8 meningar):** Skriv en kort text om ditt eget språk och dess bokstäver eller tecken. Berätta vad som är speciellt, vad som kan vara svårt för en svensk att lära sig och om något har förändrats i språket över tid.